

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Adverbia als adjectiva

Weerman, F.P.

Publication date
2005

Published in
A.D.2005

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Weerman, F. P. (2005). Adverbia als adjectiva. In E. Elffers, & F. Weerman (Eds.), *A.D.2005* Universiteit van Amsterdam.
<http://cf.hum.uva.nl/dsp/nederlandsetaalkunde/NTKonderzoek.htm>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Adverbia als adjectiva

Fred Weerman

Meestal leidt het proces van deflexie ertoe dat een taal uitgangen verliest. Of het nu nomina, verba of adjectiva zijn, het Nederlands van enkele eeuwen geleden bezat aanzienlijk meer ‘uitgangen’ dan het Nederlands van nu. Er kan zich evenwel een situatie voordoen waarin deflexie ertoe leidt dat er juist méér uitgangen verschijnen. Dat geldt bijvoorbeeld in het moderne Nederlands voor adjectieven. Elders heb ik betoogd dat er een mooie toekomst is weggelegd voor frases als in (1) (zie bijv. Weerman 2003).

- (1) a. een *mooie* huis
b. een *leuke* meisje

In het Standaardnederlands dient de sjwa in deze omstandigheden (immers: indefiniet, enkelvoud en neutraal) achterwege te blijven, maar deze regel is taalkundig gezien tamelijk bizar en wordt relatief laat of in sommige omstandigheden in het geheel niet geleerd. Hier leidt deflexie, dat wil zeggen het weglaten van de regel die betrekking heeft op de (uitzonderlijke) status van *een mooi huis* en *een leuk meisje*, tot meer uitgangen. ‘Adjectieven krijgen een sjwa in attributieve positie’ – zo zou ongeveer de overblijvende, eenvoudige regel kunnen luiden.

In overeenstemming hiermee is de bevinding in Beuvens (2003) dat ook een andere klasse van attributieve adjectieven zonder sjwa onder druk staat. Zij laat zien dat de variant in (2) zonder sjwa zeer laat geleerd wordt en wellicht een kenmerk is van het ‘hogere’ Nederlands.

- (2) a. De kabouter is een groot/grote zanger
b. Pieter is een goed/goede pianist

Ook hier zou het weglaten van een inflectionele regel (ruwweg: ‘laat de sjwa achterwege indien bij indefiniet, enkelvoud kwaliteit wordt uitgedrukt’) ertoe leiden dat er méér uitgangen verschijnen.

Hier wil ik een nog verdergaand geval bespreken. Enerzijds lijkt het op de voorgaande in de zin dat ook hier het netto resultaat is dat er meer uitgangen verschijnen. Anderzijds verschilt het omdat er in dit geval niet zozeer een regel verdwijnt als wel dat de resterende regel (‘Adjectieven krijgen een sjwa in attributieve positie’) nog algemener lijkt te worden: hij generaliseert over adjectiva en adverbia. Ik doel op de gevallen waar adverbia verbogen kunnen worden als adjectiva, zoals in (3).

- (3) a. hele/heel mooie boeken
b. erge/erg leuke kinderen
c. een echte/echt aardige man
d. die geweldige/geweldig grote boom

Laten we eerst vaststellen dat het verschijnsel zich uitsluitend voordoet in attributieve positie. Dat blijkt uit (4).

- (4) a. De boeken zijn *hele/heel mooi
b. Hij werkt *erge/erg hard

- c. Zij verf de deur *echte/echt groen
- d. Hij maakt het *geweldige/geweldig groot

Dat letterlijk gegeneraliseerd wordt over adverbium en adjectief blijkt uit de omstandigheden waarin het adjectief ook in attributieve positie geen sjwa krijgt – de situaties dus die ik hierboven heb genoemd. Anders gezegd, de sjwa kan alleen verschijnen op het adverbium als het adjectief ook een sjwa kan krijgen. Vergelijk de frases in (5).

- (5) a. een *hele/heel mooi boek
- b. een *hele/heel goed pianist
- c. een hele/heel goede pianist

In (5a-b) verschijnt er op het adjectief geen sjwa en is een verbogen adverbium uitgesloten.

Een adverbium kan opnieuw bepaling zijn bij een adverbium. Wat gebeurt er dan met de flexie? Dit:

- (6) a. heel erg rode wangen
- b. heel erge rode wangen
- c. hele erge rode wangen
- d. *hele erg rode wangen

Toegegeven, mijn intuïties zijn niet in al deze gevallen even scherp. Maar een zoektocht met Google (op 15 september 2005) bevestigt de gegeven oordelen, met dien verstande dat de combinatie *hele erge rode* aanzienlijk minder frequent is dan *heel erge rode*, die op zijn beurt nota bene frequenter is dan *heel erg rode*. Inderdaad komt *hele erg rode* niet voor. Kortom, de sjwa kan, getuige (6b), doordringen tot het hoofd van de adverbiale constituent (*erge*), maar hoeft de bepaling daarbinnen (*heel*) niet te bereiken. Dat kán wel, zoals (6c) laat zien, maar, getuige (6d) kan er geen hoofd worden overgeslagen. (Of hiërarchie dan wel uitsluitend de volgorde bepalend is, kan op basis van deze voorbeelden niet worden vastgesteld).

Het verschijnsel van verbogen adverbia is niet onbekend. De ANS bijvoorbeeld noemt het verschijnsel en merkt op dat het vooral in informeel taalgebruik voorkomt, en dat frases met dit verschijnsel “affectief geladen” zijn. Ik aarzel of dat laatste klopt, dat wil zeggen of *hele mooie boeken* inderdaad affectiever zou zijn dan *heel mooie boeken*. Het lijkt me dat als de frases in (3) iets affectiefs kunnen hebben, dit geldt voor alle, met of zonder sjwa op het adverbium. Dat lijkt meer te liggen aan het adverbium zélf (*heel, echt, erg, geweldig*) dan aan de flexie.

Dat formaliteit een rol speelt, is daarentegen wel duidelijk. Dat verklaart ook dat bij uitstek formele graadaanduidende adverbia geen flexie toestaan. Men zie het contrast tussen (7a) en (7b).

- (7) a. zeer rode wangen
- b. *zere rode wangen

In (7b) kan *zere* alleen geïnterpreteerd worden als een adjectief (in de zin van ‘pijnlijk’) en niet als een adverbium. Het adjectief *zeer* is nu juist weer kenmerkend voor informeel taalgebruik. Google (21 september) bevestigt deze intuïtie. In de relatief weinig gevallen waarin de combinatie *zere rode* voorkomt, heeft *zere* een

adjectivale interpretatie (dat betrekking heeft op een *puist, ogen, billen*, et cetera) en is het geen adverbium.

In overeenstemming met de veronderstelling dat het verbogen adjectief een kenmerk is van zogenaamde informele taal zijn de taaladviezen die her en der op het web en in boeken gevonden kunnen worden. De verontruste taalgebruiker vraagt zich bijvoorbeeld af of het nu *heel mooie boeken* is of *hele mooie boeken* en krijgt vervolgens te horen dat het onverbogen adverbium in de schrijftaal de voorkeur heeft, of sterker, dat de sjwa niet geoorloofd is in formelere taal. Studenten krijgen instructie dat er nu eenmaal een verschil is tussen *vers schoongemaakte haring* en *verse schoongemaakte haring*.

Het patroon dat we hier zien, doet denken aan de ‘change from below’. Bij de vervanging van het relatieve *dat* door *wat*, in constructies als *het huis wat ik gekocht heb* stuiten we op vergelijkbare observaties, vragen, antwoorden en adviezen. Het verschijnsel van de verbogen adverbia zou in zogenaamde informele en gesproken taal dan ook wel eens wijd verspreid kunnen zijn. Mogelijk wordt het door taalnormen nog enigszins ingeperkt. Voor zo lang als het duurt, voegt de taalkundige daaraan toe, want de ‘change from below’ zet uiteindelijk onverbidde taalnormen aan de kant – zoals ook bij de vervanging van relatief *dat* door *wat*.

Schieten intuïties bij de beoordeling van de frases in (6) al bijna tekort, dat geldt uiteraard a fortiori als we de vraag willen beantwoorden hoezeer de generalisatie van adjectivale flexie naar adverbia verspreid is en of daar inderdaad verandering in zit. Als het een verschijnsel is van de gesproken taal geven corpora die gebaseerd zijn op geschreven teksten vermoedelijk niet het juiste beeld. Zoeken in bandopnames van gesproken (niet al te formeel) Nederlands is niet eenvoudig. Corpora met getranscribeerd gesproken Nederlands zijn (nog) spaarzaam.

Een mogelijkheid biedt CHILDES. Dit corpus omvat niet alleen getranscribeerde taaluitingen van taalleerders (kinderen), maar ook uitingen uit de onmiddellijke omgeving van de leerders. Een klein onderzoekje in CHILDES naar het Nederlands dat gericht wordt tot Laura, voornamelijk door haar moeder, levert op dat het patroon van het verbogen adverbium, zoals in (8a), bijna zonder uitzondering wordt gebruikt. Het patroon in (8b) komt slechts een enkele keer voor.

- (8) a. ... hele AJECTIEF+sjwa X
b. ... heel ADJECTIEF+sjwa X

Dit bevestigt mijn vermoeden, maar ik ben de eerste om toe te geven dat er allerlei serieuze beperkingen zitten aan een onderzoek in CHILDES. Dat betreft vooral de kwantiteit van de benodigde gegevens.

Juist op dat punt biedt de zoekmachine Google goede mogelijkheden. Immers, Google zoekt in een geweldige hoeveelheid in het Nederlands gestelde teksten. Dat is doorgaans geschreven Nederlands (ik neem aan dat getranscribeerd gesproken Nederlands slechts bij uitzondering wordt aangetroffen), zodat je mag vermoeden dat het beeld dat Google geeft flatterend is ten gunste van het onverbogen adverbium (type (8b)). Tegelijkertijd kun je juist op het web zeer veel ‘informeel’ Nederlands vinden dat redelijk dichtbij de gesproken taal lijkt te staan. Verwacht mag daarom worden dat het verbogen adverbium in ieder geval wel in voldoende mate zal zijn vertegenwoordigd om er iets zinnigs over te kunnen zeggen. Immers, rekening moet worden gehouden met allerlei storende variabelen (tikfouten, een tekst die gekopieerd wordt, een onbedoelde interpretatie etc.).

Van de adjectieven die ik onderzocht heb op de patronen in (8), staan in het schema in (9) van een elftal de resultaten. Ze zijn geordend op frequentie. De eerste tien adjectieven zijn zeer frequent, de laatste (de minst frequente dus) sluit aan bij een van de besproken voorbeelden. Zowel de absolute aantallen als de percentages zijn opgenomen (de laatste tussen haakjes).

(9) Verhouding *hele/heel A+sjwa X* in Google (21 september 2005)

	<i>hele</i>	<i>Heel</i>
<i>Mooie</i>	1.010.000 (81%)	237.000 (19%)
<i>Goede</i>	456.000 (66%)	233.000 (34%)
<i>Leuke</i>	575.000 (85%)	102.000 (15%)
<i>Kleine</i>	182.000 (67%)	90.200 (33%)
<i>Bijzondere</i>	55.300 (25%)	164.000 (75%)
<i>Gezellige</i>	65.600 (63%)	38.400 (37%)
<i>Aardige</i>	48.700 (57%)	36.600 (43%)
<i>Zware</i>	45.900 (69%)	20.600 (31%)
<i>Gewone</i>	11.900 (28%)	31.200 (72%)
<i>Goedkope</i>	20.300 (55%)	16.700 (45%)
<i>Rode</i>	724 (56%)	566 (44%)

De eerste conclusie die we kunnen trekken is dat het verbogen adjectief ook in *geschreven* Nederlands inmiddels zeer frequent is. In de meeste gevallen in (9) is er zelfs een grote tot zeer grote meerderheid voor *hele*. Met name bij de adjectieven die zeer frequent worden gecombineerd met dit graadaanduidende bijwoord, is de vorm zonder sjwa de uitzondering. Op het eerste gezicht wordt dat niet helemaal gesteund door *goede* (immers in 66% van de gevallen met *hele*), maar als we rekening houden met het feit dat ook de variant *goeie* voorkomt groeit het aandeel van *hele*. De hypothese dat in *gesproken* Nederlands *hele* hier ruimschoots heeft gewonnen van *heel* is waarschijnlijk.

Er zijn twee opvallende uitzonderingen in de set van (9): *bijzondere* en *gewone*. Bij deze voorbeelden liggen de verhoudingen totaal anders. Het bijwoord *heel* is hier gewoon en *hele* bijzonder. Ik kan alleen maar speculeren over de factoren die een rol zouden kunnen spelen, maar een verklaring voor dit dramatische verschil heb ik niet. In de eerste plaats kan naast frequentie ook het register waartoe een adjectief behoort van belang zijn. Als dit register meer formeel is, meer kenmerkend voor de geschreven taal, zou het aandeel van *heel* navenant groter kunnen zijn. Mogelijk geldt dit voor *bijzondere*. Voor beide voorbeelden geldt bovendien dat klemtoonregels effect zouden kunnen hebben op het al dan niet verschijnen van de sjwa. Immers, wordt het adjectief voorafgegaan door *hele* dan volgt zowel bij *gewone* als *bijzondere* een onbeklemtoonde lettergreep (met een sjwa). Dat *gezellige* juist de voorkeur geeft aan *hele* is daarmee overigens in strijd.

Dat er ook puur lexicale kanten zitten aan dit verschijnsel (en de toename ervan) is evident. We zagen hierboven al dat een bijwoord van graad als *zeer* niet verbogen kan worden (vgl. 7). Dat wordt in kwantitatieve zin bevestigd door Google. Niettemin kost het geen enkele moeite om met Google tal van voorbeelden te vinden waar ook *zeer* wordt verbogen. Een kleine greep:

- (10) een zere mooie site
 een zere kleine minderheid
 . in zere goede staat

een zere zware medische achtergrond
een zere bijzondere fan
zere leuke sites

Dat het verschijnsel lexicaal bepaald is blijkt ook uit het gedrag van nieuwe graadaanduidende adverbia zoals *vet* in zogenaamde jongerentaal (in *vet mooi*, *vet cool*). Hier kan in ieder geval niet beweerd worden dat een bepaald gebruik wordt afgedwongen door de standaard, want *vet* valt daar uiteraard buiten. Niettemin is het verbogen *vet* vooralsnog marginaal. De gegevens staan in (11) en (12). In (12) is zowel de spelling *coole* als *cole* meegenomen.

(11) Verhouding *vette/vet A* in Google (21 september 2005)

	<i>vette</i>	<i>vet</i>
<i>Mooi</i>	803 (3%)	30.000 (97%)
<i>Cool</i>	626 (0%)	133.000 (100%)

(12) Verhouding *vet/vette A+sjwa X* in Google (21 september 2005)

	<i>vette</i>	<i>vet</i>
<i>Mooie</i>	978 (8%)	10.600 (92%)
<i>Coole/cole</i>	1088 (3%)	39.444 (97%)

In omstandigheden waarin het adjectief onverbogen blijft (*mooi*, *cool*), verwachten we dat ook *vet* niet wordt gecombineerd met een sjwa. Dat komt uit, zoals (11) laat zien. De gegevens in (12) laten zien dat ook in de gevallen waarin het adjectief wél verbogen is, *vet* niet volgt. Dat is dus anders dan bij *heel*. Het enorme aantal combinaties met *cooll/cole* in (11) en (12) wijst er overigens op dat *vet* althans in de geschreven taal (nog) deel uitmaakt van een uitdrukking. Mogelijk scoort *vette* bij *mooie* iets hoger dan bij *coole/cole* omdat in deze gevallen de adjectivische interpretatie nog vaker doorschemert. Die interpretatie is niet uitsluitend conventioneel, zoals (13) laat zien (zo'n kleine 800 treffers met Google):

(13) een vette auto

Daarmee komen we bij een van de mogelijke bronnen van het verschijnsel. In bijna alle gevallen is het adverbium gerelateerd aan een adjectief. Soms is de semantische relatie direct en wordt het adjectief gebruikt als een adverbium (de *vers schoongemaakte haring* versus de *verse schoongemaakte haring* hierboven). Soms is er etymologische verwantschap (zoals bij *heel* en *erg*). Er zijn allerlei aanwijzingen dat sprekers over dat adverbiale gebruik van adjectiva in verwarring raken. Een aardig voorbeeld is de naam *Nederlands Hervormde Kerk*. Ik weet niet beter dan dat de officiële naam is (of eigenlijk: was) van de grootste protestantse kerk in Nederland. Men kan kennelijk op Nederlandse wijze 'hervormd' zijn. Niettemin laat Google zien dat er een serieus alternatief is:

(14) *Nederlands Hervormd* volgens Google (op 21 september 2005)

Nederlands Hervormde Kerk	41.900 (54%)
Nederlandse Hervormde kerk	36.000 (46%)

Het omgekeerde gebeurt ook: hypercorrect een adjectief als een adverbium gebruiken. Dat laatste is zichtbaar bij de naam van het nieuwe kerkgenootschap dat ontstond toen de protestante kerken onlangs fuseerden tot de PKN (Protestantse Kerk in Nederland). Er ontstond al snel een afsplitsing met de volgende naam:

(15) Hersteld Nederlands Hervormde Kerk

De nieuwe gemeenschap werd er direct op gewezen dat deze naam onjuist is. Het zou moeten zijn *Herstelde Nederlands Hervormde Kerk*. Een van de bestuurders besloot per e-mail advies in te winnen bij een hooggeleerde taalkundige van het Nederlands, in casu bij mij. Zeer kort daarop ontving ik een tweede bericht. De bestuurder had zich plotsklaps gerealiseerd dat ik wellicht een honorarium zou vragen voor dit advies. Of ik in dat geval gaarne het eerdere bericht als niet verzonden zou willen beschouwen. Is er een beter bewijs te geven dat een 'change from below' uiteindelijk elke norm overwint?

Verwijzingen

ANS: Algemene Nederlandse Spraakkunst. (1997) W. Haeseryn et al. (red.), Groningen, Nijhoff etc. Zie ook: <http://oase.uci.kun.nl/~ans/>.

Beuvs, J. (2003), *Het flexibel bijvoeglijk naamwoord; een onderzoek naar eerste taalverwerving van de uitzonderingen op het Nederlandse systeem van adjectiefflexie*, doctoraalscriptie UvA.

Google: <http://www.google.nl/>.

Weerman, F. (2002), 'Een mooie verhaal; veranderingen in uitgangen', in: Jan Stroop (red.) *Waar gaat het Nederlands naartoe; panorama van een taal*, Bert Bakker, Amsterdam, p. 249-260.